

УДК 343.14

Сергій КРУШИНСЬКИЙ,

в.о. доцента кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

ПРОБЛЕМИ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Чинний Кримінальний процесуальний України одним із завдань кримінального провадження передбачає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, досягнення якого здійснюється через реалізацію інших завдань, зокрема, шляхом забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

При цьому будь-які процесуальні рішення у кримінальному провадженні повинні ґрунтуватися на доказах, які слугують своєрідною ланкою між подією кримінального правопорушення та свідомістю слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Саме доказування є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності як у досудовому розслідуванні, так і в судових стадіях кримінального судочинства. У зв'язку з цим дослідження теоретичних, нормативних та правозастосовних аспектів кримінально-процесуального доказування завжди викликало науковий інтерес.

Конституція України як одну з основних засад судочинства передбачає змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ч. 1 ст. 129). Кримінальний про-

цесуальний України (далі – КПК України) значно розширив дію цієї засади вітчизняного кримінального процесу, у тому числі й у сфері доказування. Так, сторона захисту, як і сторона обвинувачення, отримала можливість збирати докази під час досудового розслідування (ст. 93 КПК України), внаслідок чого дедалі більшого значення набуває право сторін та інших учасників кримінального провадження подавати суду докази (речі й документи).

З огляду на наявність у структурі судового провадження в суді першої інстанції двох відокремлених частин, які мають різні завдання, актуальними постають питання, пов'язані з можливістю подання суду доказів у першій із цих частин – підготовчому провадженні.

Дослідження окремих теоретичних і практичних аспектів подання доказів у кримінальному провадженні здійснювали А. Арсенєв, О. Астапенко, Д. Бедняков, Н. Бобечко, Н. Громов, В. Діденко, Е. Доля, М. Капінус, Л. Карнеєва, Л. Кокорєв, Т. Кондратьєва, А. Ларін, П. Лупинська, М. Михеєнко, В. Нор, В. Пономарєнков, В. Попелюшко, Р. Строгович, В. Федоров, С. Шейфер, М. Шумило та інші дослідники. Водночас у науці кримінального процесу проблемам подання доказів у судовому провадженні достатня увага не приділялась. Серед небагатьох досліджень у цьому напрямі слід виділити праці Т. Кондратьєвої та В. Попелюшка.

Недостатність досліджень проблем подання доказів у судовому провадженні породжує потребу у з'ясуванні питань, пов'язаних із часовими рамками, у межах яких має відбутися подання сторонами доказів, механізмом реалізації права на подання доказів суду, процесуальним оформленням таких дій тощо.

Головною метою цієї статті є обґрунтування можливості подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції, а також визначення порядку їх подання учасниками судового провадження.

Формування доказової бази здійснюється сторонами кримінального провадження, переважно на стадії досудового розслідування, яке є лише першою стадією кримінального провадження. Називаючи розслідування «досудовим», законодавець вказує на його співвідношення з основною частиною судового провадження у першій інстанції – судовим розглядом. Досудове розслідування передуює судовому провадженню у першій інстанції і покликане забезпечити його успішне проведення. Тому можна стверджувати, що збирання сторонами кримінального провадження доказів на стадії досудового розслідування здійснюється з метою їх подання в судове провадження для дослідження і обґрунтування своєї правової позиції. Саме суд остаточно має визначити належність, допустимість та достовірність кожного доказу.

З огляду на це дискусійним питанням, що потребує чіткого вирішення, є часові рамки подання доказів у судовому провадженні. Неоднознач-

ність цього питання зумовлена тим, що судове провадження, як зазначалося, складається в суді першої інстанції з двох послідовних складових частин – підготовчого провадження і власне судового розгляду. Якщо судовий розгляд традиційно розглядається як головна і найважливіша стадія кримінального процесу, в якій суд розглядає та вирішує справу остаточно та по суті, то стосовно сутності підготовчого провадження немає єдиної думки серед науковців. Наприклад, підготовче судове провадження в суді першої інстанції розглядається як перший етап судового провадження [1, с. 4]. Видається, що на підтримку заслуговує інша точка зору, відповідно до якої підготовче судове засідання в судовому провадженні у першій інстанції є обов'язковою і самостійною стадією кримінального процесу, в якій суд визначає можливість на законних підставах призначати кримінальне провадження (справу) до судового розгляду [2, с. 667].

Виникає логічне питання: на якій із цих стадій сторони кримінального провадження повинні подати суду свої докази? Як зазначає В. Попелюшко, практика застосування нового КПК України 2012 року виявила принципові розбіжності в практиці часу і місця подання сторонами кримінального провадження суду доказів у зв'язку з існуванням прогалини з цього питання в процесуальному законі, посиленої непослідовністю та суперечливістю низки його положень, що прямо чи опосередковано стосуються цієї проблеми. Тому вихід з такої ситуації, на думку вченого, полягає у подоланні прогалини закону та усуненні його недоречностей шляхом правозастосування через системне тлумачення його норм [3, с. 44].

Справа у тому, що надання суду інших документів, крім обвинувального акта і додатків до нього, до початку судового розгляду забороняється (ч. 4 ст. 291 КПК України). Іншими словами, кримінальний процесуальний закон визначив, що прокурор направляє до суду для розгляду не матеріали досудового розслідування (кримінальну справу – за КПК України 1960 року), а лише обвинувальний акт з відповідними додатками. Це, на думку вчених, є позитивною новелою нового КПК, яка гарантує реалізацію засади безпосередності дослідження доказів сторін [4, с. 274] і позбавляє впливу на суд фактичних даних, зібраних стороною обвинувачення під час досудового розслідування.

Із цього нормативного припису можна зробити висновок, що подання сторонами кримінального провадження своїх доказів суду, на думку законодавця, можливе лише на стадії судового розгляду, яка розпочинається з відкриття судового засідання (ст. 342 КПК України). В окремих наукових джерелах наведено у ст. 291 КПК України обмеження розглядається як таке, що не відповідає конституційній засаді судочинства – свободі сторін у наданні суду своїх доказів (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України), яка означає, безумовно, й свободу місця і часу їх надання [5, с. 61].

Таким чином, до початку судового провадження суд не має жодних відо-

мостей про те, хто в судовому засіданні має бути допитаний як свідок, які речові докази і документи наявні у розпорядженні сторін кримінального провадження. Лише у підготовчому судовому провадженні при вирішенні судом питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду, як прокурор, так і сторона захисту можуть заявити клопотання про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, а також витребування певних речей чи документів (ч. 2 ст. 315 КПК України). Тому, на нашу думку, є підстави стверджувати, що новий КПК України все ж створив рівні можливості для подання сторонами кримінального провадження суду своїх доказів. Хоча для кожної із сторін – це різний обсяг доказових матеріалів, що зумовлено неоднаковими правовими засобами збирання фактичних даних на стадії досудового розслідування.

До речі, судова практика також розцінює порушення норми, передбаченої ч. 4 ст. 291 КПК України, як обмеження рівноправності сторін та змалгальності судового провадження. Так, Барський районний суд Вінницької області, розглянувши у порядку підготовчого судового засідання матеріали кримінального провадження щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 190, ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 364, ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 369 КК України, у своїй ухвалі від 14 листопада 2013 року вказав, що суду до проведення підготовчого судового засідання надано матеріали досудового розслідування та речові докази. При цьому суд убачає, що норма ч. 4 ст. 291 КПК України має імперативний характер і позбавляє органи прокуратури та досудового розслідування дискреційних повноважень. З огляду на викладене суд дійшов висновку, що надання суду матеріалів досудового розслідування, тобто доказів, отриманих стороною обвинувачення у ході досудового розслідування, до початку судового розгляду є грубим порушенням вимог КПК, крім того, докази були подані у спосіб, що заборонений нормами КПК України, та на порушення прав сторони захисту. Тому суд убачає за необхідне повернути обвинувальний акт з доданими документами, а також матеріали досудового розслідування, речові докази прокурору для виконання вимог ч. 4 ст. 291 КПК [6].

Поряд з тим КПК України містить іншу норму – документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) (ч. 1 ст. 317 КПК України). З буквального тлумачення змісту цієї норми вбачається можливість подання (надання) документів та інших матеріалів під час судового провадження, складовою частиною якого є і підготовче провадження. Більше того, ч. 2 ст. 317 КПК України передбачає можливість учас-

ників судового провадження ознайомитися з матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою) уже на стадії підготовчого провадження після призначення справи до судового розгляду, а також обов'язок головуєчого забезпечити можливість такого ознайомлення, якщо учасники судового провадження заявлять про це клопотання. На практиці ж реалізація цього права учасників судового провадження є доволі проблематичною. Так, неодноразово судді відмовляли у задоволенні клопотань адвокатів-захисників про надання можливості ознайомитися з матеріалами кримінального провадження після призначення справи до судового розгляду, посиляючись саме на те, що таких матеріалів у них немає, оскільки ч. 4 ст. 291 КПК України забороняє їх надання до початку судового розгляду.

На думку В. Попелюшка, наведені приписи означають не що інше, як обов'язок прокурора надати суду зазначені матеріали на етапі підготовчого провадження, щоб головуєчий міг щонайменше після призначення судового розгляду забезпечити учасникам судового провадження, передусім обвинуваченому, якщо він заявить про це клопотання, право на ознайомлення з кримінальною справою, тобто забезпечити реалізацію його права (ч. 2 ст. 317 КПК України) як одного з обов'язкових елементів засади забезпечення обвинуваченому права на захист (ч. 1 ст. 20 КПК України) та водночас права обвинуваченого «мати достатньо часу і можливостей для підготовки до свого захисту» як європейського стандарту права на справедливий судовий розгляд (п. «b» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [7, с. 4].

Таким чином, можемо констатувати, що положення, передбачені ч. 4 ст. 291 і ст. 317 КПК України, за своїм змістом прямо суперечать одне одному. Для того, щоб визначити оптимальний момент подання сторонами та іншими учасниками кримінального провадження доказів суду, на нашу думку, слід проаналізувати сутність і завдання стадії підготовчого провадження.

Підготовче провадження, як і його «історичний попередник» — попередній розгляд справи суддею, — є проміжною стадією між досудовим слідством та судовим розглядом кримінальної справи. Щодо досудового слідства воно є перевірконо-контрольною стадією, а щодо стадії судового розгляду — розпорядчо-підготовчою [8, с. 19]. Якщо проаналізувати зміст статей 314–315 КПК України, необхідно погодитися з О. Єні та Л. Матієк, які вважають, що завдання цієї стадії зумовлені вирішенням двох важливих блоків питань: перевірки процесуальних підстав для призначення судового розгляду; підготовки до розгляду матеріалів кримінального провадження в судовому засіданні [9, с. 288].

Логічно постає питання — чи може суд у підготовчому провадженні вирішити ці питання без дослідження матеріалів досудового розслідування, які перебувають у розпорядженні сторони обвинувачення, та матеріалів, які

вдалося зібрати стороні захисту та іншим учасникам кримінального провадження?

З усіх можливих рішень суду в підготовчому судовому засіданні, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України, лише ухвалення рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору не потребує дослідження будь-яких доказів. Воно може бути прийняте виключно за результатами аналізу змісту самого обвинувального акта чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у тому випадку, якщо вони не відповідають вимогам КПК України.

Ухвалення інших рішень потребує тією чи іншою мірою дослідження матеріалів досудового розслідування. Так, рішення про відмову в затвердженні угоди може бути ухвалене судом, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості особи. А як суд може визначити, чи є фактичні підстави для визнання обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, якщо принаймні не ознайомиться з матеріалами досудового розслідування? Прийняття відповідного рішення, базуючись лише на інформації, викладеній у обвинувальному акті й угоді про визнання винуватості, не підтвердженій відповідними доказами, без сумніву, є хибною практикою. Аналогічно під час розгляду клопотання прокурора про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності суд не може не з'ясувати доведеності факту вчинення особою відповідного злочину тієї чи іншої тяжкості та інших обставин-підстав і умов для такого звільнення, що неможливо без всебічного, повного і неупередженого з'ясування усіх обставин такого кримінального провадження [3, с. 46–47].

Якщо ж судом не встановлені обставини для прийняття зазначених вище рішень, він призначає судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. При цьому суд вирішує питання, пов'язані з підготовкою до судового розгляду, а саме: визначення дати та місця проведення судового розгляду; з'ясування, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; з'ясування питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; розгляд клопотань учасників судового провадження (про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту та витребування певних речей чи документів); вчинення інших дій, необхідних для підготовки до судового розгляду (ч. 2 ст. 315 КПК України). Вирішення цих питань також потребує дослідження фактичних даних, які містяться як у матеріалах досудового розслідування, так і в речах і документах, зібраних стороною захисту та іншими учасниками кримінального провадження. Особливо слід наголосити на тому, що учасники судового провадження під час підготовчого судового засідання мають право заявити

клопотання про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі й запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого. При розгляді таких клопотань суд повинен керуватися загальними правилами, передбаченими розділом 2 КПК України, у тому числі й щодо необхідності доведення підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, викладених у клопотанні.

Кожне судове рішення, у тому числі й те, що прийняте на стадії підготовчого судового провадження, повинно відповідати вимогам законності, обґрунтованості й вмотивованості. При цьому обґрунтованим може вважатися тільки те рішення, яке ухвалене судом на підставі всебічно, повно й об'єктивно з'ясованих обставин, що підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом за своїм внутрішнім переконанням (ч. 1 ст. 94, ч. 3 ст. 370 КПК України). Без дослідження необхідних доказів обґрунтованість прийнятих судових рішень залишається під сумнівом.

Підсумовуючи розгляд означеної проблеми, доходимо висновку, що подання доказових матеріалів сторонами та іншими учасниками кримінального провадження на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції є можливим, а інколи – й необхідним. З огляду на це вважаємо за доцільне внести до КПК України деякі зміни та доповнення, зокрема:

1) останній абзац ч. 4 ст. 291 КПК України викласти у такій редакції: «Подання до суду інших матеріалів досудового розслідування до початку судового провадження забороняється»;

2) доповнити п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України новим абзацом такого змісту: «приєднання до матеріалів кримінального провадження поданих матеріалів досудового розслідування, речей і документів»;

3) доповнити ст. 315 КПК України новою ч. 4 такого змісту: «4. Під час підготовчого судового засідання сторони та інші учасники кримінального провадження мають право подати суду матеріали досудового розслідування, речі і документи, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених частиною третьою статті 314 цього Кодексу».

Перелік використаних джерел

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* : у 2 т. – Т. 2 / [Блажівський Є. М., Грошевий Ю. М., Дьомін Ю. М. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація та ін. – Х. : Право, 2012. – 664 с.

2. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар* / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

3. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження / В. О. Попелюшко // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. – 2013. – № 1. – С. 44–49.

4. Карабут Л. В. Щодо формування доказів під час досудової кримінальної процесуальної діяльності за новим КПК / Л. В. Карабут // *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. – 2012. – № 1 (5). – С. 1–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12klvzpk.pdf>.

5. *Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В. С. Ковальський*. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.

6. Ухвала Барського районного суду Вінницької області від 14 листопада 2013 року (справа № 125/2690/13-к) // *Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34642260>.

7. Попелюшко В. Подання суду доказів за новим КПК України / В. Попелюшко // *Юридичний вісник України*. – 2013. – № 14 (927). – С. 4.

8. Попелюшко В. О. *Судовий розгляд кримінальної справи : навч. посіб.* / Попелюшко В. О. – К. : Кондор, 2006. – 234 с.

9. Єні О. В. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції / О. В. Єні, Л. Г. Матієк // *Часопис Київського університету права*. – 2013. – № 2. – С. 286–289.

КРУШИНСЬКИЙ С. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції.

Стаття присвячена аналізу проблемних питань, пов'язаних з поданням доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. Автор схвалює положення, відповідно до якого забороняється подання суду матеріалів досудового розслідування до початку судового провадження. Аналізуються сутність та завдання стадії підготовчого провадження. Автором обґрунтовано необхідність законодавчого урегулювання можливості подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. За результатами дослідження запропоновано зміни до КПК України.

Ключові слова: докази, подання доказів, підготовче провадження, суд першої інстанції, матеріали кримінального провадження.

КРУШИНСКИЙ С. Проблемы представления доказательств на стадии подготовительного производства в суде первой инстанции.

Статья посвящена анализу проблемных вопросов, связанных с представлением доказательств на стадии подготовительного производства в суде первой инстанции. Автор одобряет положение, согласно которому запрещается представление суду материалов досудебного расследования до

начала судебного производства. Анализируются сущность и задачи стадии подготовительного производства. Автором обоснована необходимость законодательного урегулирования возможности представления доказательств на стадии подготовительного производства в суде первой инстанции. По результатам исследования предложены изменения в УПК Украины.

Ключевые слова: доказательства, представление доказательств, подготовительное производство, суд первой инстанции, материалы уголовного производства.

KRUSHYNSKYI S. Problems of evidence representation in the preparatory proceedings in the court of first instance.

The article is devoted to the analysis of the problematic questions related to the representation of evidence in the preparatory proceedings in the court of first instance. The author approves the condition under which representation of pre-trial investigation materials to the court is prohibited. The nature and purpose of the preparatory proceedings stage are analyzed. The need for legal regulation of the possibility of evidence representation in the preparatory proceedings in the court of first instance is substantiated by the author. Changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed as a result of research.

Key words: evidence, representation of evidence, preparatory proceedings, court of first instance, materials of criminal proceedings.